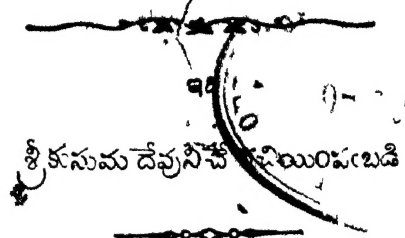

శ్రీ దృష్టాంతశతకము

గోవిందరాజు హరిశ్చంద్రరావుచే
నాంధ్రీకరింపఁబడినది.

మొదటికూర్పు.

కాకినాడ

సి. హెచ్. కైలాసరావుబిరుదువారి
కమలా ముద్రాక్షరశాలయందుముద్రింపఁబడి

గో. హరిశ్చంద్రరావుచే ప్రకటింపఁబడినది.

1926.

శ్రీ రస్తు.

దృష్టాంతశతకము

(శ్రీకుసుమదేవ కృతము)

1. శ్లో. శివస్మరణమేనైకిం సంసారాంతకనాశకం ।
మనఃకుఃకారదావాన్ని నిర్వాపణపటుర్భవేత్ ॥

టీక — శివస్మరణం = శివునియొక్క స్మరణము; ఏకం ఏకం = ఒక్కటిమాత్రమే; సంసారాంతకనాశకం = సంసారమును దృఢ్యవునునశింపజేయునది, (ఎందుకునృష్టాంతమైతియున్న) ఘను = మేఘులు, దీను = సమూహము, కుఃకార = కుంఠంకరమగు, దావా అన్ని = అడవి మంటయొక్క, నిర్వాపణ = చల్లార్చుటయందు, పటుః = శక్తికలది, భవేత్ = అగును.

భార్యర్యము — మేఘపటలము దావానలమునునోగొట్టునట్లు పరమేశ్వరస్మరణముమాత్రమే సంసారమును నంతయు నందింపజలదు. కృపారస పరిస్థితికిని గానాపాతమునకును సామ్యములభ్యుపగుచున్నది. ఇప్రదే తాస్మరణమిల్లకమున నుద్దేశింపబడినది.

2. శ్లో. సాధురేషుప్రీతిసాస్యి త్సిద్ధతామృతచర్వణే ॥
నమమా తాంకురాస్మాదకుశలః కోకిలకేల.

టీక — సాధుః ఏవ = సజ్జనుడు మాత్రమే, సత్గుణ = సజ్గుణ సుగుణము, అమృత = అమృతముయొక్క; చర్వణే = రుచిగని పెట్టుటయందు; ప్రీతి = ముగ్ధుడు, స్వాత్ = అగును. (ఎట్లన,) నమమాతః = కొత్త మామిడియొక్క; అకుర = మొలకల

సృష్టాంతశతకము.

యొక్క, ఆస్వాద=రుచిఘాచటయందు, కళలః=నేర్పుగలది, కోకిలః=కొకలయే, ల=కదా.

తా—సజ్జనుల సౌజన్యముయొక్క సారమును సజ్జనులే గ్రహింపగలుగుదురు. లేతమామిడిముల్కులరుచిని కోకిలయేయెఱుంగును, కాకియెఱుంగదు. అమృతకల్బము వలన సాధుజనులపరోపకార ప్రావణ్యము ధృవీభవించును. కోకిలమాత్రమే యెఱుంగునని యెట్లు చెప్పఁగలమందులేని, కళలఃకోకిలఃకిల అనిప్రయోగించుటచే దానికలరవము వలన నీవిషయమూహింపఁదగియున్నదని తెలియనగు. ఈశ్లోకమునగలిగి విద్యానేపథి జానాతి విద్యజ్ఞున పరిశ్రమ' అను న్యాయమునుసూచించి, తనగ్రంథమును విమర్శించుటకు విద్వాంసులే తగినవారని గూఢముగాఁ దెలియఁజేయుచున్నాఁడు.

3. శ్లో. దుర్జనో దూషయత్యైవ సతాంగుణగణితృణాత్

మలినీకురు లేఘామః సర్వథామలినాంబరం॥

టీ—దుర్జనః=దుష్టుఁడు, సతా=సత్పురుషులయొక్క; గుణగణః=సద్గుణముదాయమును; తృణాత్=క్షణములో; దూషయతి=దూషించియేతరును; (ఎట్లనె,) ధూమః=పొగ; అమలినంబరం=నిర్మలంబగు నాకాశమును; సర్వథా=అన్ని విధములచేతను; మలినీకురు లే=మాలినవ్యుక్తనిదానిఁ గాఁజేయును (అట్లు తోసింపఁజేయును)

తా—సాధువులందున్న సుగుణములఁ గప్పిపుచ్చి లేనిదుర్గుణములను వారియందాహరింపించుట దుష్టునిపనియైయున్నది. నిజముగా నిర్మలంబగు నాకాశము నామలించి దానియందు మలినత్వప్రాంతిని ధూమముకలుగఁజేయుఁగదా. కాని“అమలినాంబరం” అనుటవలన, నట్టి దూషణమువలన సజ్జనులకు వాస్తవముగాఁ గళంకము రానేరదని సూచన. ఈశ్లోకమున గ్రంథకర్త గూఢముగాఁగవిమర్శకుల నిందించుచున్నాఁడు. “దూషయతివ” లోనివీచ వలన “టీవారి బుద్ధిహీనతయు సాహసమును బయల్పడుచున్నవి.

4. శ్లో. యథాదోషోవిభాత్యస్య జనస్య సతథాగుణః

ప్రాయఃకళంక ఏవేంగోప్రస్ఫుటో, నప్రసన్నతా॥

దృష్టాంతశతకము.

టీ—ఆస్య, జనస్య=ఈజనమునకు, యథా=ఎట్లు(ఎంతసులభముగా); దోషః=తప్పు; విభాతి=స్ఫురించునో; తథా=ఆట్లు (=అంతసులభముగా); గుణః=మంచి; విభాతి=ప్రకాశింపదు. (ఇందుకు దృష్టాంతము,) ప్రాయః=తెలుచుగా; ఇందోః=చంద్రునియొక్క; కళంకవీణ=మచ్చయే; ప్రస్ఫుటః=మిక్కిలి స్పష్టముగాఁగనలయును. ప్రసన్నతా=స్వచ్ఛత్వము [అష్టోదక త్యాదిగుణపుంజము] సప్రస్ఫుటా=స్ఫుటముకాదు.

తా—బ్రాహ్మణులలో సామాన్యముగాఁ జంద్రునిజూచినప్పుడు తగ్గతకళంకమే గోచరించును, అష్టోదకమును గలిగించునట్టి కిరణావళికాదు. అటులనే యితరులకావ్యాదులందుఁ దఱచుగా దోషములు స్ఫురించినంతశీఘ్రముగా గుణములు స్ఫురింపవు. కాబట్టి మాకీగ్రంథగుణ దోషములు కనబడుచున్నవి తలంచి పరాజ్యుభాషామూఁజెందకబుద్ధిని వినియోగించి పరిశీలనమొనర్పఁడని యమురులను గదిప్రాధికాయమున్నాడు.

5. వివేకవీణవ్యసనం పుంసాం త్నపయితుం త్నమః॥

అపహర్తుం సమగ్లోఽసౌరవిరేణయథాతమః॥

టీక—వివేకః వీణ=జ్ఞానమే, పుంసాం=మానవుల, వ్యసనం=దుఃఖమును, త్నపయితుం=పోగొట్టుటకు, త్నమః=సమర్థునినది. యథా=ఎట్లున, అసౌ=ప్రసిద్ధుడగు, రవిఃవీణ=సూర్యుడే, తమః=అంధకారమును, అపహర్తుం=నశింపజేయుటకు, సమర్థః=సమర్థుడగు.

తా—సూర్యుడొక్కడే చీకటినిధ్వంసముజేయునట్లు, జ్ఞానమే ప్రాణుల తాపత్రాగుంబు నుపశమింపజేయును. అనబంధనతృప్తయములో విషయము జ్ఞానము, ఫలము దుఃఖోపశమనంబు.

3 ప్రాయః సన్న్యపదేశాహో ధీమన్తో, నబడాశయాః

తీలాశునుమసౌగంధ్యగ్రాహిణో, నయవాఃకృచితౌ॥

టీ—ప్రాయః=తలుచుచు, ధీమన్తః=బుద్ధిగలవారు, ఉపదేశఅహోః=ఉపదేశముచేయఁబడుటకుఁ దగినవారై, సన్తి=ఉన్నారు, జడఅశయాః=మందమతులు,

దృష్టాంతశతకము.

న=కారు, (ఎట్లన,) తిలాశి=సూపులు, కుసుమ=పుష్పములయొక్క, సౌగంధ్య=పరిమళమును, గ్రాహిణి=ఆకాషిణియనవియైయున్నవి, యవాశి=యవగింజలు, న=కావు.

తా—తఱచుగా బుద్ధిమంతులై విద్యనుగ్రహింపసమర్థులు, వారికిజేసినయుపదేశముసార్థకమగునా. మందమకులకుపజేశించుట బూడిదయందు హోమముజేయుట వంటిది. తిలలుపుష్పపరిమళము వాకాషిణింపఁగలవు, యవలుగాదుకదా.

7. చిన్త్యతేనయఏవాదావమందంసముచేత్సృభిః

వినమ్యపూర్వం సింహాన్వసి హన్తి హన్తి నమోజసా॥

టీ—అమర్దం=అమర్దమయినదానిని, సముచేత్సృభిః = పొందఁగోరువారిచే, అదౌ=మొదట, నయఃఏవ=నినయముగ్గమే, చాకచక్ర్యుగా, చిన్త్యతే=ఆలోచింపఁబడుచున్నది. (ఎట్లన,) సింహాశిపి=సింగముగూడ, (మొదట)వినమ్య=ఁంగి(పిమ్మట) ఒజసా=సామర్థ్యముతో, (ఎగిరి) హన్తి నం=ఏనుఁగును, హన్తి=చంపుచున్నది.

తా—గొప్పపరాక్రమముగల సింగముగూడ మొదట భూమిపైకఱిగిపిమ్మట నకస్మాత్తుగా నెగిరి గజకుంభపుముపైఁబడి జయమునందును, సామదాన భేదోపాయములలో మొదట సామమునే బ్రయోగించుటమంచిని.

8. సంకితస్యగురోత్కృషాశిప్రాయఃప్రస్ఫురతిస్ఫుటం

దృష్ట్యాగురుఖండస్య స్ఫూరీభవతి సౌరభం

టీ—ప్రాయః=తఱచుగా, సంకితస్య=చనిపోయినవానియొక్క (చనిపోయిననున్నట్లు) గురుత్కృషాశి=సద్గుణాధిక్యము, స్ఫుటం=స్పష్టముగా, లోకస్య=లోకమునకు) ప్రస్ఫురతి=స్ఫురించును, (ఎట్లన) దృష్టస్య=కాల్పఁబడిన, అగురుఖండస్య=అగురుముక్కయొక్క, సౌరభం=పరిమళము, స్ఫూరీభవతి=ఆధికమగుచున్నది.

తా—అగురుముక్క గాల్పఁబడినతరువాత పరిమళమధికతరముగాఁగల్గి యొప్పును, అట్లే యొకనిమంచి వాఁడు జనిపోయినపిమ్మట లోకమునకు స్పష్టతరముగాఁబోచును.

9. మనస్వీహృదయంధ్రే రోషేచైవప్రసన్నతాం

భస్మనామకురఃప్రాయః ప్రసాదంలభతేతరాం॥

దృష్టాంతశతకము.

టీ—మనస్వీతిభిక్షునముగలవాడు, హృదయం=హృదయము, కోపిం=చుటయునుసాధనముచేతనే, ప్రసన్నతాం=నిర్మలత్వమును, భర్తే=సంఘ, (ఎట్లన) ప్రాయః=తఱచుగా, ముకురి=అద్దము, భస్మవా=బూడిదచేత, సం=నైర్మల్యమును, లభతేతరాం=అధికతరముగానొందుచున్నది.

తా—భస్మముబూయుటచే నద్దము స్వచ్ఛతనిందినచందమున, కోపించుటచే నభిహుల హృదయఫలకము మరల స్పష్టతఁజెందుచున్నది.

10. ఉత్తమఃక్షేత్రవిత్తోభం త్తమఃసోఘం, నహితరః

మణిరేమహాశాఖామర్షణం, నకుమృతకణః॥

టీ—ఉత్తమః=ఉత్తముఁడు, క్షేత్రవిత్తోభం=క్షేతములవలనగల్గిన యాంబోళమును, సోఘం=సహించుటకు, త్తమః=శక్తుఁడు, నహితరః=అన్యఁడుగాఁడు, (ఎట్లన,) మణివీన=మణియే, మహాశాఖ=గొప్పసానయొక్క, మర్షణం=రాపిడిని (సంఘర్షణమును) సోఘంతత్తమః=సహింపనవర్థమైనది, మృతకణః, తు=వట్టిబెడ్డ, న—కాదు.

తా—మణియే గొప్పసానరాపిడికి నిలువంగలదు, మట్టిబెడ్డగాదు. అటులనే యుత్తముఁడు క్షేతములవలని కలవరమునకుఁ జరింపఁడు ! ఇతఁడు చరించును.

11 శ్లో॥ సజాతీయం వివాపైరీ నజయ్యః స్వాత్కదాచన॥

వివాప్రమణిం ముక్తామణిరేన్ద్రధ్యః కథంభవత్॥

తా—ఒకశత్రువును జయింపవలెనన్న, వాతని వానినొకని మనపక్షమునకుఁదీసికొని వానిసహాయ్యుచే నాశత్రువును జయింపఁగలము- మిత్రమునకు రంధ్రముచేయుటకు వజ్రమణియావశ్యకము- ముక్తామణియు వజ్రమణియొకజాతిలోఁజేరినవే.

12 శ్లో॥ సజ్జనావీపసాధూనాం ప్రథమన్తిగుణోత్కరం

పుష్పాణాం సౌరభం ప్రాయస్తనుతే దిక్షుమారుతః॥

తా—సజ్జనులమంత్రచే సాధుపులమంచిగుడ్డి లోకమునకుఁదెలియఁజేయుదురు, వాయువు పుష్పముల పరిమళమును దూరముగా వ్యాపింపఁజేయును.

దృష్టాంతశతకము.

13 శ్లో॥ ఉపకర్తుం యథాస్వల్పః సమగ్ధోనతథామహాన్

ప్రాయఃకూపస్తృషంహన్తి సతతంనతువారిధిః

తా—భావిమంచి నీటిచే మనగాహముదీర్చును, సమద్రమట్లుగాదు. అటులనే తఱచుగాఁ దక్కువవాడే మనకుపకారముజేయఁగలఁడు, గొప్పవాడు మనతో మాటాడుటకైనను సిగ్గుపడును.

14 శ్లో॥ సతిశీలేగుణాభాన్తి పుంసాం కార్యాదయః పునః

యావనే సత్యలంకారా ఆభాం విభ్రతిసుభ్రువః॥

తా—ఎంతటిఆంధకరైకయినను యావనముండినపిదప కంకణాద్యాభరణములు శోభనుగలుగఁజేయును. మదిమిగలదాని యలంకారములకేశోభయులేదు. అటుల మంచిప్రవర్తన గలవానికిఁ బరాక్రమాదిగుణములతోభించును, లేనిచోవిస్మయములు.

15 శ్లో॥ జడప్రభవతి ప్రాయోదుఃఖం బిభ్రతిసాధవః

శీతాంకా వృదితేపద్మాః సంకోచం యన్తి వారిణిః॥

తా—దుర్మార్గుఁడు వృద్ధి నొందుటవలన సాధువులకు లేదముజనించుచున్నది. చంద్రుఁడుదయించెనేని బద్మములుభయపడి ముడుచుకొని నీటియందడఁగియుండు.

16 శ్లో॥ గుణైస్సమహతీయః స్యాన్నరూపేణయతోజనః

సౌగంధ్యవైశ్యం నాదేయం పుష్పం కాన్తమపిక్వచిత్॥

తా—పరిమళములేని పుష్పము సుందరమయినను స్వీకరింపఁదగదు. అటులనే సుగుణములేని పురుషుఁడందమయిన వాఁడైనను గోరఁదగినవాఁడు కాఁడు.

17 శ్లో॥ కశ్చిత్కస్యచిదేవస్యా తస్మాద్విప్రమృభాజనం

పద్మంవికాసయత్యర్కః, సంకోచయతికైరవం

తా—మిత్రుఁడు పద్మమునకుమాత్రమేమిత్రము. ఒకఁడు కొందఱకుమాత్రమే మిత్రము. కలువకుమిత్రుఁడు శత్రువు, అటులనే యితరులకొకఁడు శత్రువు. ఒకఁడే యందఱకును హితుఁడు కాఁజాలఁడు.

దృష్టాంతశతకము.

18 శ్లో॥ ఈశ్వరా పితృవాక్ శతృద్విభ్రతీతికిమద్భుతం

ప్రాచూనిభయవహాహిద్విజహ్నద్దధతేతరాం॥

తా—పూర్వీయుంచిన బంగారున్నగు వస్తువుల నాశ్రయించి రెండునాలుకలుగల పాలులుండునని ప్రసిద్ధి. అటులనే ప్రభువులనాశ్రయించి రెండునాలుకలుగల వారు (కొండెగాండు) ఉండురు- ఆశ్చర్యమే?

19 శ్లో॥ సంపద్యాస్తేవరై స్సాగం, విపదిస్వజనైర్దడః

భృంభత్యంభోరుహే భృంభైః, కువ్రత్యువకైవైః॥

తా—సంపదగలదినములలో నీచుండు తనవారిని రోసి పరులతోఁ గాలక్షేపముచేయును, అపదవచ్చినప్పుడు తూర్తియు మరలఁదనవారిని జేరును. పద్మమువికాసము నందినప్పుడు గుమ్మిదలఁగూడియుండును, ఎండినప్పుడు తల్లియనఁదగిన నీటికిని సోదరులనఁదగిన నాచుమొదలగువానికిని వ్రాలును.

20 శ్లో॥ నీచావనానమలినాం యోధుంక్తే సంపదంపుమాన్

అశునాత్తాం సకర్పూరచర్పాం వితనుతే తనా-

తా—ఎవ్వఁడు నీచుల నేవించి వారివలన నష్టమునంబునొందియుద్రావ్యమృద్ధించి దానిననుభవించుకో, వాఁడు నెల్లల్లిపాకుతో మిళితమయిన కర్పూరలేపమును కేహమునకుఁబూసికొనువానితో సమానుఁడు !

21 శ్లో॥ వ్యసనానంతరం సౌఖ్యంస్సల్పమవ్యధకాయతే

కషాయరసమాస్వాద్య స్వాద్యతీవాంబుజాయతే.

తా—కష్టముననుభవించినపిమ్మట స్వల్పసుఖమయినను గొప్పదిగాఁబోయెను. చేదునాస్వాదించిన నోటికి నీరు మిక్కిలి మధురముగాఁ బోయెనుగా.

22 శ్లో॥ గుణానామంతరంపాయ స్తజ్జ్ఞానానాతి నేతరః

మూలతీ మల్లికామోదం ఘృగింపేత్తి, నలోదనం॥

దృష్టాంతశతకము.

13 శ్లో॥ ఉపకర్తుం యథాస్సల్పః సమగ్ధోనతథామహాన్

ప్రాయఃకూపస్త్పశంహన్తి సతతంనతువారిధిః

తా—భావిమంచి నీటిచే మనగాహమును దీర్చును, సముద్రమట్లుగాదు. అటులనే తిఱచుగాఁ దక్కువవాఁడే మనకుపకారముఁజేయఁగలఁడు, గొప్పవాఁడు మనతో మాటాడుటకైనను సిగ్గుపడును.

14 శ్లో॥ సతిశీలేనాభాన్తి పుంసాం శార్యాదయః పునః

యావనే సత్యలంకారా ఆభాం బిభ్రతిసుభ్రువః॥

తా—ఎంతటిఅందకత్తెకయినను యావముండినపిదప కంకణాద్యాభరణములు శోభనుగలుగఁజేయును. మదిమిగలదాని యలంకారములకే శోభయులేదు. అటుల మంచిప్రవర్తన గలవానికిఁ బరాక్రమాదిగుణములు శోభించును, లేనిచో నిష్ఫలములు.

15 శ్లో॥ జడప్రభవతి ప్రాయోదుఃఖం బిభ్రతిసాధవః

శీతాంశా వృదిలేపద్యాః సంకోచం యాన్తి వారిణి॥

తా—దుర్మార్గుఁడు వృద్ధి నొందుటవలన సాధువులకు భేదముజనించుచున్నది. చంద్రుఁడుదయించెనేని బద్ధములుభయపడి మడుచుకొని నీటియందడఁగియుండు-

16 శ్లో॥ గుణైస్సమహతీయః స్యాన్నరూపేణయతోజనః

సౌగంధ్యవర్జ్యం నాదేయం పుష్పం కాన్తమపిక్వచిత్॥

తా—పరిమళములేని పుష్పము సుందరమయినను స్వీకరింపఁదగదు. అటులనే సుగుణములేని పురుషుఁడందమయిన వాఁడైనను గోరఁదగినవాఁడు కాఁడు.

17 శ్లో॥ కశ్చిత్కస్యచిదేవస్యా త్సుహృద్విసమృభాజనం

పద్మంబికాసయత్యర్కః, సంకోచయతికైరవం

తా—మిత్రుఁడు పద్మమునకుమాత్రమేమిత్రము. ఒకఁడు కొందఱకుమాత్రమే మిత్రము. కలువకుమిత్రుఁడు శత్రువు, అటులనే యితరులకొకఁడు శత్రువు. ఒకఁడే యందఱకును హితుఁడు కాఁజాలఁడు.

దృష్టాంతశతకము.

18 శ్లో॥ ఈశ్వరా విభవాత్కేశవద్భిః తీర్తికమద్భుతం

ప్రాచీనానిభయవహాహిద్భిః శహ్సద్ధతేతరాం॥

తా—పూర్వీయుంచిన బంగారున్నగు వస్తువుల నాశ్రయించి రెండునాలుకలుగల పాలుబుండునని ప్రసిద్ధి. అటులనే ప్రభువులనాశ్రయించి రెండునాలుకలుగల వారు (కొండెగాండ్రు) ఉండురు. ఆశ్చర్యమేల?

19 శ్లో॥ సంపద్యాస్తేవరై స్సాకం, విపదిస్వజనైర్దడః

భృంభత్యంభరుహే భృంభైః, కువ్యత్యువక కైవలైః

తా—సంపదగలదినములలో నీచుండు తనవారిని ఈసి పరులతోఁ గాలక్షేపముచేయును, అపదవచ్చినప్పుడు తూర్తియు మరలఁడనవాని జేరును. పద్మమువికాసము నందినప్పుడు గుమ్మిదలఁగూడియుండును, ఎండినప్పుడు తల్లియనఁదగిన నీటికిని సోదరులనఁదగిన నాచుమొదలగువానికిని వ్రాలును.

20 శ్లో॥ నీచావమానమలినాం యోధుంక్తే సంపదంపుమాన్

అశునాక్తాం సకర్పూరచర్పాం వితనుతే తనా-

తా—ఎవ్వఁడు నీచుల నేరించి వారివలన నష్టమునంబునొందియుద్రావ్యమౌన్చి దానిననుభవించుకో, వాఁడు నెల్లల్లిపాకుతో మిళితమయిన కర్పూరలేపమును కేచుమునకుఁబూసికొనువానితో సమానుఁడు !

21 శ్లో॥ వ్యసనానంతరం సౌఖ్యంస్సల్పమప్యధికాయతే

కషాయరసమాస్వాద్య స్వాద్యతీవాంబుజాయతే.

తా—కష్టముననుభవించినపిమ్మట స్వల్పసుఖమయినను గొప్పదిగాఁబోయెను. చెడునాస్వాదించిన నోటికి నీరు మిక్కిలి మధురముగాఁ బోయెనుగా.

22 శ్లో॥ గుణానామంతరంపాయ స్తజ్జ్ఞానానాతి నేతరః

మూలతీ మల్లికామోదం ఘ్రాగింవేత్తి, నలోదనం॥

తా—నూలతీపువ్వపరిమళమెట్లుండునో మల్లికార్జునుమగంధమెట్లుండునో ముక్కుకనిపెట్టెగలదు, అదికంటికి సాధ్యముకాదు- అటులే గుణముల తారతమ్యమును విజ్ఞులు గుర్తెఱుంగుదురు, ఇతరులకు మంచియుఁ జెడ్డయుఁ తెలియవు-

23 శ్లో॥ పరివృద్ధముసః పుంసోధియఃపాకః పరివృద్ధతే
తీర్థస్య చందనతతోరామోదః కిల జాయతే॥

తా—మును మదిరినకొలది ననుభవముపొచ్చును, బుద్ధిపరిపక్వమగుచుండును. చందనవృక్షము ముసలిదైనప్పడేకదా సుగంధముతోనొప్పును-

24 శ్లో॥ ధనాగమేఽధికంపుంసాం లోభమభ్యేతిమానసం
నిదానకారే ప్రారేయః శైత్యం ప్రామోహహత్యలం॥

తా—ధనము విచ్చినప్పడింకను రావలెననుగోరికను మనస్సుపొందుచుండును. గ్రీష్మకాలమువచ్చినప్పడింకను జాలదనికాఁబోలును జల్లదనమును మంచువహించుచున్నది. (గ్రీష్మకాలమున వేడికి మంచుకరఁగి చల్లపడును)

25 శ్లో॥ కామాయ స్పృహాయత్యాత్యా సంయతోఽపి మనీషిణః
ఓధీనియమిలోమృతౌశప్పగ్రాసాయధాంతి

తా—నిగ్రహింపఁబడి శమసుఖము ననుభవించుచున్న బుద్ధిమంతురిచ్చిత్తము శైత్యము కామోపభోగముకొఱకు పలవించుచుండును. ఎన్నోదిబాధలులేనికాలయందుఁ బోషింపఁబడినదైననుకృపభయు పచ్చనిగడ్డిమేయుటకై బయలుకుఁబరువిడుచుండును-

26 శ్లో॥ సహజోఽపి గుణః పుంసాంసాధువాదేన వృద్ధతే
కానీసద్రవ్యలేపేన కాంతిం ఐహలికాంచనం

తా—మానవునకు స్వయముగాఁబుట్టిన మంచిగుణము సాధువులతోడి సంభాషణముచే నధికమై పరగఁ- బంగారమునకు స్వతఃసిద్ధమయిన కాంతియున్నను, నది కానీసద్రవ్యలేపముచే పొచ్చుగాఁ బ్రకాశించుచున్నది-

27 శ్లో॥ నింబాంయః కురుతే సాధోస్తథా స్వందూషయత్యసా
భేభూతిం యస్త్యజే దుచ్చైర్యుక్తిర్నిత్యైవ సాపతేత్-

తా. ఆకాశముపై గోపించి బూడిదను వైచిత్ర్యమున నది తనముఖముననే నిచ్చినదను. ఆకాశమునకేమియున్నదను లేదు. అటులనే సజ్జనులపై గోపించి వారిని దూసి, తన పక్షమున నామానుషములు తిరిగి తనకే తగులును, పాపఫలము తనపై బడును. (సాధువుల సత్కర్మయొక్క ఫలము వారిని భూషించినవారికిని, సాధువుగా నుంచిన పాపకర్మయొక్క ఫలము వారిని భూషించిన వారికిని, జెందఁగలవనివేదము వక్కాణించినది)

28. శ్లో॥ స్వభావం నైవ ముగ్ధున్ సన్తస్సంసర్గతోఽసతాం ।
న త్యజన్తి రుతం మజ్ఞా కాకసంపర్కతః పితాః ॥

తా. దుష్టులయొక్క సాంగత్యమువలన సజ్జనులు తమ మంచినృభావము నెంత మాత్రము విడిచి పెట్టరు. శోనెలలు మనోహరమగు తమ స్వరమును గాకుల సహవాసమువలన విడచి పెట్టవు.

29 శ్లో॥ సమస్తై కర్మకం చిత్తం ఖలస్యాపది శోమలం
శీతలం కఠినం ప్రాయస్తప్తం మృదు భవత్యయః॥

తా. దుష్టులకు సంపదయందు హృదయము కఠినమయినదియు, గష్టము సంభవించినపుడు మృదువయినదియు నగును. ఇనుము తఱచుగాఁ జల్లనిదైనప్పుడు కఠినమయినదిగాను గాల్పఁబడినదైనప్పుడు మృదనయినదియు నగుచున్నది.

30. శ్లో॥ ప్రాయః ప్రియపత్ని తరాం ప్రీత్యైవ చ ఖలో జనః
నయనం, స్నేహసంపర్కా త్కలుష్యం సమశత్యం॥

తా. తఱచుగా, దుర్జనుఁడగుమానవుఁడు స్నేహముచేతనే (బ్రతిమాలినకొలది) అధికముగాఁ గోపించును. కన్ను నూనె తగులుటవలన మిక్కిలి మలినమును బొందుచున్నది. (స్నేహము = ప్రీతి. స్నేహము=మాన)

31. శ్లో॥ శుభం వాప్యశుభం కర్మ ఫలే కాలమశేషతే ।
శరద్యైవ ఫలత్యాశు కాలిర్న సురభౌ క్వచిత్ ॥

తా. మంచిదయిన కర్మగాని, చెడ్డదయినకర్మగాని, ఫలించుటకుఁ గాలమును

గోరుచున్నది. పరి శలత్కాలమునందే కీచుముగా ఫలించును. ఎక్కడను కైతరీయ
న ఫలించదు.

32. శ్లో॥ భోగేచ్ఛా నోపభోగేన భోగినాం బాధ కామ్యతే॥

అవశేనారనాశేన తృప్తా ప్రత్యుత్త జాయతే॥

తా. భోగులకు భోగముల సహభవింపవలెననువాంఛ విషయానుభవముచే నె
న్నడు సుపశమింపదు. ఉప్పు గంజిచేత దాహము తగ్గుటకు మాటుగా నెచ్చు
చున్నది. (యయాతి కథయు నిందులకుదాహరణము)

33. శ్లో॥ దుర్లభో యో జనః ప్రాయో లభ్యతే స సజాతివా॥

కర్ణకోటరగం వారి వారిజైవావకృత్యతే॥

తా. ఏమానవుడు దుర్లభుడో, వాడు తఱచుగా నాజాతివాచేతనే పొం
దబడుచున్నాడు. కర్ణరంధ్రమును జొచ్చిన నీరు నీటిచేతనే వెలుపలి కాకర్షింపఁ
బడుచున్నది. (అచనవానినిఁ బట్టుటకు, వానికిసంబంధించినవానినేప్రయోగింపనగు)

34. శ్లో॥ ఊర్జితం సజ్జనం దృష్ట్వా ద్వేష్టి నీచః పునఃపునః ।

కబళీతరుతే పూర్ణం విఘ్నం దివి విఘ్నంతుచః॥

తా. ద్రవ్యాదిసంపన్నుడగు సజ్జనునిజూచి నీచుడనూయఁజెంది మాటినా
టికిని వానితోఁ గలహించుచుండును. దివమందు నేదీశ్వరమానఁడగు పూర్ణునిందుని
రాహువు కబళీముగాఁ జేసికొనుచున్నాడనఁదా.

35. శ్లో॥ న లభస్తే వినోదోగం జన్తవిః సమ్మహః పదం

సురాః క్షీరోద విక్షోభ మనుభూయామ్యతం పపూ॥

తా. పాగిణాలు ప్రయత్నము లేకయే సమ్మహల స్థానము నొందఁజాలరు. దే
నలేలు మొదట పాలకడలి కలపరమును బొందియే తుదకమ్మతయింను ద్రావఁగల్గిరి.
(మధన సమయమునఁ దరంగముల బెబ్బలు తగిలినవి. పిమ్మట సమృతిప్రాప్తి)

36. శ్లో॥ సంపత్తౌ కోమలం చిత్తం సాధోరాపది కర్కశం॥

సుకుసుమం మధా పత్రం తకోః స్వాత్కృతినం కుచా॥

తా. సమృదయందు సాధువుయొక్క చిత్తము కోమలముగా నుండును ; ఆపదయందుఁ గఠినమగు. వృక్షముయొక్క యాకు సంతమున సుకుమారమై, గ్రీష్మమునఁ గఠినమై, యొప్పు.

37. శ్లో. గుణదోషాని వాప్యేతే పుంసాం సంశయనాద్భుజైః ।

లభే పీయూషగరళే మథనాద్యుభయేః సురైః ॥

తా. పరిశీలనమువలన విద్వాంసులచేతఁ బురుషుల గుణములును దోషములును బొందఁబడుచున్నవి. (తెలియఁబడుచున్నవి) మథనము వలన సముద్రముయొక్క యమృతమును గరళమునుగూడ దేవతలచేఁ గనుగొనఁబడినది.

38 శ్లో॥ ఆకరః కారణం జగ్తో దౌర్జన్యస్య న జాయతే ।

కాలకూటః సుధాసింధోరుమ్భాతః సాగ్రహారకః ॥

తా. ఉత్పత్తిస్థానము ప్రాణియొక్క దౌర్జన్యమునకుఁ గారణముకాదు. కాలకూటము సుధాసింధువున నుచ్ఛిందించిన దయినను బాగ్రహములను హరించునదగున్నది. (దుర్జనులకు సజ్జనులు పుట్టుట సంభవించుచున్నది. సజ్జనులకును దుర్జనులుట్పింపఁగలరు)

39. శ్లో. స్వభావం న జహాత్యేవ సామరాపద్యతోఽపి నన్ ।

కర్పూరః పావకప్లవ్విః సౌరభ్యం భజతే తరాం ॥

తా. స్వభూరుషుఁ డాపద నొందినవాడయినను గనస్వభావమును వీడఁడు. కర్పూరమగ్నిదగ్గమయినను సౌరభమువధికతరముగా నొందుచున్నది.

40 శ్లో॥ న వ్యాప్తి రేషా గుణినో గుణవాఙ్మాయతేభ్యుపం ।

చందనానల సంభూతం న భస్మ సురభి క్వచిత్ ॥

తా. మంచిగుణము గలవానివలన మంచిగుణము గలవాడవశ్యము జన్మించునను నియమములేదు. చందనము మంచివాసనగలది అయినను నగ్నిసంపర్కమున దాని నుండి కలిగిన భస్మము సువాసనగలదికాదు. (వ్యాప్తిః=సాపాచర్యనియమము : ఎచ్చటెచ్చటఁ గారణము గుణముగలదియో యచ్చటెచ్చటఁ గార్యమును గుణము గలదియై యుండునను మాట. దీనికి స్పృహగము బిల్బుఁబడియో.)

41 శ్లో॥ అత్యపత్నమయః పాశాః పృథగ్ని శ్లాఘనీయతాం

విఘర్షిధుఃకువానకం దవిపత్కాః శైలిపి సుందరః॥

తా. సాధువున కత్యపత్నమయము శ్లాఘనీయత్వమొందుచున్నది. చంద్రుడు యాహంగ్రిహా విపత్కాలము నందును సుందరుడై యుప్పుచున్నాడు (సుందరుడై కాబట్టియే జనలు గుంపులుగంపులుగా వచ్చి చూచుచు బ్రస్తావించుచున్నారు లోపకారార్థమున నతడెట్టికష్టవశయందు నిమగ్నుడైయున్నాడోయని ప్రశంసలు కొనుచుందురు. లేదా, యవ్యాయుగానట్టివాఁకి దుష్టుఁ డెట్టి విపత్తుఁ గలుగఁజేసెనో యని విచారించుచుందురు)

42 శ్లో॥ వివా పరీక్షాం నోతి శ్చం ప్రసిద్ధం జ్ఞాయతే సతః॥

స్వర్ణస్య స్థానోఽను క్షయాయతే కర్షణం బనా॥

తా. నల్లకని తత్త్వము పరీక్షలేకయే విన్నవముగాఁ దెలియఁబడదు, బంగారుముక్కువద్ది తేలము రంగును బట్టి తెలియదు; తాతిపై గీటుఁబెట్టుట వలనఁ బొడకట్టుట. (పటాటోపమలేని ఘనని ఘనత పరీక్షవలనఁగాని ప్రకాశంపదు.)

43. శ్లో॥ పాశ్య విత్తం జాన్త్యంతం నిర్వృతిం యాన్తి నాన్యథా॥

తోయనానాద్య గర్జన్తి న రిక్తాస్తవయిత్నపా॥

తా. మందమతులు ధనమునుబొంది వేగముగా నానంద మొందుచున్నారు; నుఁ యొకలాగునఁ గాదు. మేఘములు జలమును గ్రహించి గర్జించుచున్నవి. జలశాన్త్యగులమునవి గర్జింపవు. (బుద్ధిమత్తుడు ద్వివ్యము చేకూరినప్పుడును సంతోష ము నభవింపఁజాలడు. ద్వివ్యము లభించినపుడువ్పొంగడు. జలప్రాప్తివలన మేఘంబు భంగి బుద్ధిహీనుడు ధనలాభంబున నాడంబరంబు పోంచును. రిక్తహస్తుండయిన సమయంబున శోచనీయదశఁజెందియుండు)

44. శ్లో. కార్యాపేక్షీ జనః ప్రియః ప్రీతిహవిష్కరోత్థలం

మాంసార్థీ సానికః శక్త్యైర్మృషం పుష్టాతి కేశలం॥

తా. కార్యార్థియగు మనఃపూరు ప్రియియగుగా నెక్కుడు స్నేహము

సాక్షాత్తుడైనాడు. మరొక్కరిని గురించియు నాడు తెలియజేసిన సేక విషయమును గూడ సాక్షాత్తుడైనాడు.

45. ^{సో} దుర్జన్ తమతే యుక్త్యా నిగ్రహం న క్షమతా ।

సాక్షాత్ పరమహంసాన్ని పరమేశ్వరగారు ॥

తే. దృఢనాడు బుద్ధివంతునితో యుత్తరతో జలంపడడుచున్నాడు, కలహం
 బంధం గాదు. చురుకైనది దానిని నేను విప్పివేయుదు. (సూక్ష్మ
 బడుచున్నది. (పెద్దకట్టను విడచుచుండు స్థలమధికముగానుండును. అట్లుగానే,
 దాని కుదాధానమును దీని నేయుటచే దాని సూక్ష్మమును విప్పి, అట్లుగానే
 విప్పి వ్యయముగాని దాని సూక్ష్మమునకు మోసాని నానా యును వేరు కే. తోలుని
 చుట్టించి నుట్టుచేసివలె.)

48. $\frac{1}{x^2} = x^{-2}$ $\frac{d}{dx} x^{-2} = -2x^{-3} = -\frac{2}{x^3}$

మూర్ధ్ని శ్రితానాం కేశానాం భవేతాం స్నేహముగ్ధసే॥

తా, సుబదుఃఖములు గలడును బ్రాణులను క్లేశకారణత్వమునకై సమానము
లఘ్యుణిని. శిరసులందున్న వెండ్లకలకుం జనురు రాయుటయు గొరుగుటయు
గూడఁ గలుగుచుండును. (అంతటచే శిరసావహించఁబడిన వారికయినను సుఖము
కలిగియున్న దుఃఖముగూడఁ గలుగుచుండు; ఎంతిగావ్యవారికయిన నాపదలుంట్లను
కాని—ఇది “మూర్ఖస్థితానాం” అనుటవలన నూఁదియు. మఱియుం “కేశనాశం
ప్రసంగియోగమువలె జన్తువులను సుఖము పంపొత్తవనుచుండును; విండనముభారం,
దుఃఖము సంభవించును. అదియుచుంగాక, దుఃఖముకెల్ల క్లేశహేతువులూ, గూర్ఖు
లూ, విశేషముగలవానికి విషయసుఖములుగూడఁ క్లేశకారణము లగుచున్నవిని యోగ
భృష్టుడగు అంతఃత్వియున్నార; దుఃఖముతోఁగూడని సుఖము కలుగదుగదా.
కేశనాశం విండన మొనరించుటెల్ల సోదమహిమ, మండనమొనరించుటయుం క్లేశ
కరము. ఇది ను కార్యములందు నానాసమున్నది; క్షేమమువచ్చెనని కేశములు
దొర్లుటచు గు మోర్చియ జరియు శ్రియముగదా? కాబట్టి సుఖపంపాదనమందును
నా గుణ్యములందును గల నిర్మలము శివోగ మనెడల, సుఖము దుఃఖమును హరి
యించునని నోవలె!

దృష్టాంతశతకము.

47. శ్లో॥ దృష్టదుర్జనదారాత్మ్యం సజ్జనే రజ్యలే మనః ।

అకుర్యా పర్వతం పాపః సానా నిర్వృతి మేత్వలం ।

తా. చూడఁబడిన దుర్జనుని దారాత్మ్యముగల మనస్సు సజ్జనుని యందానక్క
మగుచున్నది. పాపముడు పర్వతమునెక్కి సానువునందు మిక్కిలి గుఱుమొందు
చున్నాడు. (కష్టమకుభవించినఁగాని సుఖముయొక్క విశేషము బోధపడదు.
మొదటఁ బర్వతాశోహణ శ్రేణి మొందవలెను; అటుపిమ్మట దానితాతీయై బవ్వలింప
ట హాయిగానుండును. అటులనే దుష్టులచేష్టలకు విసిగియున్న చిత్తము సానువు
యొక్క గుణములకు రంజిల్లును.)

48. శ్లో॥ స్వభావసుభగం వస్తు న సంస్కారమపేక్షతే ।

మూర్తారత్నస్య శాశ్వత్మమర్షణం నోపయుజ్యతే ॥

తా. నిసర్గమందరమయిన వస్తువు సంస్కారమున పేక్షింపదు. మూర్తికమణికి
శాశ్వత్మమర్షణముపయోగింపదుగదా. (కొంతమాలిన్యముగల పదార్థము ప్రధమంబు
న నందముగానుండక మాలిన్యముజిగిన పిదప నందమై కన్పట్టును. కాని, స్వాభావిక
ముగా మందరమైనది మలినత్వము కలదికాదుగావున దానికి సంస్కారముతోఁ బని
లేదు. సంస్కరణమనఁగా, మధ్య వచ్చిన దోషములను దూరముచేయుట. మత్స్యము
స్వభావముచేతనే తగుమగలదిగాన దానికి తాతీ రాపిషియుక్కఱలేదు.)

49. శ్లో॥ మధ్యే మూర్ఛతి మూర్ఖాణాం విదుషాంవైవ నిర్గుణః ।

అస్త క తమసాం దీపః శోభతే నార్కలేజని ॥

తా. గుణహీనుడు మూర్ఛలచుద్భవదూరి ప్రకాశించును; విద్వాంసులమధ్యఁ
గాదు. దీపము చీకటులసందున వెలుగొందుచున్నది; చంద్రభాస్కరుని లేజమునఁగాదు.
(చెట్టులేనిచోట నాదుదవుచెట్టు మహావృక్షమతునల్లు విద్వాంసులులేనితావున గుణ
రహితుఁడును గొప్పవాఁడు; చీకటియందు దీపముయొక్క ప్రభ, పండితులగొప్ప
సంపత్తిరునిమోము కాంతిహీనమయ్యెడిని; సూర్యునిప్రకాశమందు దీపముయొక్కదశ
యెట్టిదో!)

50. శ్లో॥ దుర్గ జీవప్రవిష్ట శ్చేచ్ఛాశోఽశ్యేతి పరాభవం ।

గాఢపజ్జనిమగ్నాంగో మాతస్త్తోఽప్యవసేదతి ॥

తా. చోరగానిచోటఁ బ్రవేశించె నని తూకుఁడును బరాభవమొందెనని గాథ పజ్జయిన నునిగైన యవయములుగల గజమొంత గొప్పదయునను నశించునదియ. (దుర్భేద్యమయిన పద్మప్రాయముఁజొచ్చి యభిమన్యుఁడు వివాశ మొందెను. ఆతనిగతి మిక్కుటమయిన బురదయందుఁ దగుల్పవిన మత్తేభముయొక్క గతివంటిదయ్యెను.)

51. శ్లో॥ యుక్త్యా పరోక్షం బాధేత విపక్షం తృప్తమక్షమః ।

రోషయత్యచిరజైన పాత్ర్యపునలః పయః ॥

తా. కనబడకుండఁ దనకపకారముఁ గావించుచున్న శత్రువుకు నిగ్రహము గుఱియైన బుద్ధిమంతుఁడుపాయుచేత నే బాధించి జయింపవలెను. పాత్ర్యమునందు దానియున్న జలము నచిరకాలముననే యగ్నిహోతుఁడగుపాయుచే నెంచించు చున్నాఁడు. (లేదా, బాధించుట రెండు విధములు; పరోక్షము, నపరోక్షము. బాధించుట శత్రువునకుఁ దెలియుకుండ నాతని బాధించుట మొదటిది. ఇదియొకఁ ఁడు లేంపయమున నాతని మిత్రిములకడ నాతఁడూపించి యాతనికార్యమును తెలియచుటవంటిది. అగ్నికిని జలగునకును మధ్య పాత్ర్యముగలను; అగ్నిస్వయముగా, నపరోక్షముగా, జలమును బీసించుటలేదు, మొదటఁ బాత్ర్యమువేడిగలిగించి దానిచేత లోని యంబువులకును వేడిగలిగించుచున్నది; ఈవీధిగానై, పరిబలుఁడగు విరోధిఁ బరిత్యక్షముగా డీకొనుటకంటెఁ బరోక్షముగాఁ బరిచ్ఛన్నముగా, నాయాద్యుపాయ పరియోగముచే సాధించుట మేలవిభావము. మొదటి యర్థమందు, “పరోక్షం” అనునది “విపక్షం” అనుదానికి విశేషణము—పరోక్షం విపక్షం; రెండవ యర్థమున, నయ్యది, “బాధేత” అనుకీర్తియకు విశేషణము—పరోక్షం బాధేత)

52. శ్లో॥ నయేనాంజురితం శౌర్యం జగూయ న తు శేవలం ।

అన్యయుక్తం విషం భుక్తం పథ్యం స్యాదన్యథా మృతిః ।

తా. నీతిశాస్త్రముచేత మధ్యవిఁపఁజేయఁబడిన పరాక్రమము జయమునకై చల్లును. పరాక్రమ మొక్కటియే జయమునకై యొప్పుదు. అనుపానమయిన మఱియొక పదార్థముతోఁగూడినవిషము భక్షింపఁబడినచోఁ బథ్యమగును. అట్లుగాక విషము మోత్రమే తినఁబడినయెడల మృత్యువు సంభవించును. (తనబలమును దైరిబలమును నెఱిగి తనకంటెఁ దక్కువబలముగల వైఁదయెడల నీతిశాస్త్రాక్రమద్వారా

గావింపబడిన విక్రమములను జయముచేసారును. శౌర్యము విషయపతే నపాయకరమయిన ఎనువు, రసాయనశాస్త్రముపైకారము తుద్ధిచేయబడిన విషయలోగమన కపకృతియైనరింపక లోగితే యపకార మొనరించుచుండును, నీతిశాస్త్రవీరిని సంస్కరింపబడిన శౌర్యము శత్రువునకు హానిగలిగించుటకు మాటుగాఁ దనకే హానిగలుగజేయును. శివాజి యారంగజేబుయొక్కయగ్ధాసానమున ఏరెవచనంబులాడికారాగారము నకుఁబోవలసినవాఁడాయెను; కావున సమయజ్ఞులైన విక్రమము చేయుననుమాలము.)

53. శ్లో॥ మృదుభిర్బహుభిః శూరః పుంభిరేకో న కాధ్యతే ।
కసాతసాక్షికైః శ్రేణో బాతు న జయతే ॥

తా. మృతనయిన మనుజులచే బలువురచేనయినను శూరుఁడొక్కఁడయ్యు బాధింపబడఁడు. పావురిపులిలచే డేగయొక్కటియు నెన్నఁడును జయింపబడు గదా. (సంఖ్యకంటెచారుణత్వము ప్రియమైన విచారణీయము. శత్రువులు పెక్కుం ద్రా, కొండతా, యనవశిష్టకంటె గలలోరులా, కారా యనవశిష్టకు దొల్లినూ ధానముబడని, కయ్యమునఁ బ్రవేషింపనగు. చలిదీమలు తీవ్రములగుటచే సర్పయిన బాధింపఁగలిగిరివి; కావున నీప్రస్థాంతము న్యతిరేకాధ్యమ హాధింపను.)

54. శ్లో॥ యేనాత్మా పణ్యతాం నీః స ఏవాస్యవ్యతే జనైః ।
హస్తీ హేమసగ్రహసేణ కీర్తియతే న మృగాధిపః ॥

తా. జేనిచేతఁ దాను నెల పెట్టికొనుటకు యోగ్యమయినదిగా నొనరింపబడు చున్నదో, యయ్యదివారో, మే జనులచేతఁ గాంక్షింపబడి పెడకఁబడు చున్నది. ఏనుఁగు వేయబంగారపు ముడికలఁగొనబడుచున్నది, సింగముకారు (గజముయొక్క సంతాదులు పణ్యదీక్షకుచున్నవి; కావున గజము లోరబడుచున్నది. సింహజేమము యొక్క నువమువములట్టి నెలఁచెచ్చునవికావు; గాఁబట్టి దానికై జనులంతగాఁ బ్రయత్నించుటలేదు. లోకులు ప్రాయశఃగా ద్రోష్యునందు వృష్టిగలవారు, గుణమందుఁగూడు; ఎంతయును భారమునను, ధనసంపాదన గపయోగింపనివానిని, సరికుఁగఁగొనరు.)

55. శ్లో॥ గుణోనువాస్తరావేక్షీ స్వరూపఖ్యాతిహేతవే ।
స్వభావచారు లాఖ్యం తాదృశ్యేన మనోహరం ॥

తా. శుభము దానిరూపముయొక్క ప్రకాశమునకు హేతువుగా జుండుటకై మఱియును గుణము నక్షేపించుచున్నది. దేహలావణ్యము స్వభావసమర్థగమయ్యును, యావనముచే మనంబు నాకర్షించుచున్నది. (ఎంతసౌందర్యముగల నారీమణియొక్క సౌందర్యమయినను మఱిమియుండు భాసింపదు. సౌందర్యమనుగుణము తారుణ్యమను గుణముతోఁగూడి ప్రకాశించును. బంగరునగయఁదె రత్నముయొక్క శోభమాప్యను. తాత్పర్యముయొక్క వైభవము చెంతనున్న తోటవలనఁ గలుగుచున్నది; అతొటయొక్క గౌరవ మాభవముతోడి సాపాచర్యమున సిద్ధించుచున్నది.)

56. శ్లో॥ సులభం వస్తు సర్వస్య యాత్యనాదరణీయతాం ।

స్వదారపరిపాకణ పరదారార్థి నో జనాః ॥

తా. సులభమయిన వస్తువందఱకు ననాదరణీయత్వము నొందుచున్నది. జనులు స్వభార్యను విడుచుచున్నవారై పరభార్యలకై పలవించుచుండురు. (ఆత్మస్వతః సిద్ధులుగావున దానియందు మనుజులకు మక్కువలేదు; మాయాప్రేరేప మహాయుక్తమయినది; దానియందాసక్తి కలుగుచున్నది. పాండలబడిని వస్తువునందో విశేషముండునని భ్రమకలుగుచుండును; దూరపుకొండలు ననువుగదా. వస్తువుదొరికినతోడనే దానితత్త్వము బోధపడి, యిదివఱకునుభవింపఁబడుచున్న విషయములందు లేని సుగుణము లీక్రింది విషయమున లేవని తెలియఁబడును; దీని సంపాదించుటయందుఁ గల శ్రేణిమూలము విశేషముగాఁ బొడకట్టును. మఱియు, లోకమలో బహుభాయాస సంపాద్యములయిన సువర్ణాదులకు వెలహెచ్చుగానుండును; సమద్రీయమండి గ్రహానఁ బడు ముత్యములను జనులు బహుకరించుచుండురు. కాఁబట్టి యురిదియైన వస్తువునందే యాదరమధికమై పరఁగు.)

57. శ్లో॥ వికేళితుం నిజమాత్మనం కాస్తే సన్సురుతే జడః ।

పరేభ్యః స్వకరీరస్య వేద్యా భూషాం వితన్వతే ॥

తా. భూషణుడు తనయాత్మను వికళియించుకొనుటకై కాస్త్రమున సంస్కరించి కొనుచున్నాఁడు. పరులకొఱకై వేద్య తనకరీరము నకలంకారముఁ గావించి కొనుచున్నది. అవును లేస్సగాఁజేసి దానిపాలను దాననుభవింపవలెనుగదా. అట్లుచేయుక దానినమ్మువాఁడెంత శోచనీయుండు ! వానికంటెను శోచనీయుఁ డొకఁడున్నాఁడు.

హః డెవ్వఁడన, కర్కశకాస్త్రాభ్యాసముచేఁ దన్ను బాగుగాఁ సంస్కరించికొని,
దావిఫలమును దాననుభవింపక, దానినొరులకు విక్రియించి బ్రతుకువాడు; ఏదా
ర్థహంఠవేటివాడు. ధనాదికమునకై విద్యను సంపాదించుట హేయమనిభావము.)

58. శ్లో॥ త్సతతయితి సాపాయే భోగే రజ్యన్తి నోత్తమాః ।

సంత్యజ్యం భోజకేఽజల్యం న ప్రార్థయతి శైవలం ॥

తా. త్సతతం శురమును నపాయకరమునయిన భోగమునందుత్తములు రమింపకు,
పద్యకీంజల్కమునువిడిచి వాచునెవ్వఁడును గోరఁడుగదా. (హంస — పాదములకు
సాదు సంకెలచంటిదై యపాయము నొదవించును. కాని, నీచులు కొందఱపాయకర
మయిన శైవలములందును రాగము నెఱపుదురు.)

59. శ్లో॥ ఆసరిభవగుణస్తత్త్వా జాయతే స్వాత్మనఃప్రపా ।

కర్ణికారస్సుగన్ధీతి వదన్తైర్నోపహాస్యతే ॥

తా. లేనిగుణములను స్తుతించుటచేఁ దనకు సిగ్గుకలుగుచున్నది. కర్ణికారపుష్ప
ముమంచివాసనగలదని పల్కుచున్నవాఁడై యొక్కఁడెవ్వరిచేఁ బరిహాసింపబడఁడు?
(లేనిగుణముల నెట్లువర్ణించితిని తలఁచి యొక్కఁడు తానే సిగ్గుపడును. ఇతరులు
సాతనిమాటఁ బాటి నేయరు.)

60. శ్లో॥ ధనాశయా ఖరీకారః కన్యనామ న జాయతే ।

దూరాదామిషలోభేన బధ్యతే భేచరః ఖగః ॥

తా. ధనాశయే నెవ్వఁడు మ్రక్కడితనము వహించి కూడని పరులొనరించి
యాపదలపాలగుటలేదు? ఆకాశమున విహరించుచు నొరులకు దొరకనిపక్షి మాంసము
నందలి యాశచే బోయివాని వలఁ జిక్కుచున్నదికదా.

61. శ్లో॥ తట్కైః ఖ్యాపితాశ్చేతో విశన్తి గుణినాం గుణాః ।

ఉత్కంఠయతి పుష్పాణాం గంధా వాయుభిరాశ్చతాః ॥

తా. గుణవస్తుల గుణములు మధ్యవర్తులచేఁ బ్రకటింపబడుచు మనసుఁ
జొచ్చుచున్నవి. పుష్పముల వాసనలు వాయువులచేఁ గొనిపోబడుచుఁ జిత్తమును

రంజించుచున్నవి. (తటస్థులు — పక్షపాతములేక యధార్థముగాఁ బట్టినవారు; కావుననే వారియందుఁ బ్రజలకాదరము. అట్టివారెవ్వని గుణసంపదను గూర్చి యితరులతో ముచ్చటించెదలో, యాతఁడు నిశంకముగా నితరులచే స్వీకరింపఁబడుచున్నాఁడు.)

62. శ్లో॥ నిజాశయవదాభాతి పుంసాం చిత్తే పరాశయః ।

ప్రతిభా మఖచంద్రికాః కృపాణాం యాతి దీర్ఘతాం ॥

తా. ఇతరుల యభిప్రాయము పురుషుల చిత్తమునఁ దమయభిప్రాయమువలెనే భాసించును. ముఖము, చంద్రిక, మున్నగువాని ప్రతిబింబము భిన్నతలమున దీర్ఘత్వము నొందుచున్నది. (స్థలముయొక్క యాకృతినిబట్టి ప్రతిబింబముయొక్క యాకృతి యుండును. తానుభావించునట్లు నితరులును భావించుచున్నారని యొకఁడు తలంచును. పరస్మాదయమును దనదృష్టితోఁ జూచుటచే నిట్టిభ్రాంతి కలుగుచున్నది. కోడి గుడ్డంత బంగారములేనివాఁడుండునాయని, యంతబంగారము గలవాఁడనుకొనును.)

63. శ్లో॥ ఆధతుం బాధతే భూయో దుఃఖవేగో న తూత్తమం ।

పాణిపాదం దుఃఖ్యాన శీతస్పర్శా న చక్షుషీ ॥

తా. దుఃఖ వేగమెక్కువగా నీచుని బాధించునుగాని యుత్తముని బాధించదు. చలి చేతులను గార్చుట శీత్రీయుగాఁ బీడించునుగాని నేత్రీయులను బీడింపనేరదు. (మహాపురుషులు కష్టములకుఁ బామరులవలెఁ గలవరమొందరు. సర్వేంద్రియములలోఁ జక్షువులు శ్రీధానములు; ఉత్తములట్టివారు.)

64. శ్లో॥ జ్ఞానవాన్మచిరస్థాయీ దేవేనాపి న సహ్యతే ।

తిష్ఠత్యేకాం నిశాం చంద్రః శ్రీహస్వంపూర్ణమణ్డలః ॥

తా. జ్ఞానవన్మఁ డెక్కుడుకాలముండుటకు శత్రుఁడయినను నోర్వఁబోలఁడు. చంద్రికఁడు సంపూర్ణమణ్డలుఁడును గాని మన్మఁడునము యొక్క రాత్రీమాత్రమే నివసించును. (“పాపీచిరాయః” అనునటుల నజ్ఞానిపాపము లొనరించుచుఁ జరకాలము జీవించును. మఱియు, జ్ఞాని యజ్ఞాదికర్మములను దఱచుగానొనరింపక తమకుఁ బశువుభంగి నుపకారమొనరింపఁడుగాన దేవతలాతని జ్ఞానాభ్యాసమునకుఁ విఘ్నము

గావింపఁజూతురని యుపనివత్తులు కొన్ని పలుకుచున్నవి. చంద్రుని యమృతకళలను బ్రాసము చేయువాడను దేవతలే. “దేవేనాపి” — అనుటవలన దేవుఁడే సహింపఁడు; ఇతర మానవులవంటిది జెప్పవలెనా, యిది తెల్పబడుచున్నది.)

85. శ్లో॥ యత ఏవాగ్రహో దోషస్తత ఏవ నివర్తతే ।

అగ్నిదగ్ధస్య విస్ఫోటకాంతిః న్యాదగ్నినైవ హి ।

ఈ దోషమొందుండివచ్చెనో యందువల్లనే యది నివర్తించును. అగ్నిదగ్ధఁడయిన వారి విస్ఫోటగుణము శాన్తి యగ్నిచేతనే కల్గును. (ఈమాత్రమునే యననంబి వాన్ని వైద్యసౌక్తియులు నడచుచున్నవి. ఎందువలన నొక జ్వరము సంభవించెనో యాపదార్థమునే వాటి కొండలు వైద్యులజ్వరము నుపశమింపఁజేయఁ జూచుచున్నాడు. ముల్లును యుల్లితోఁదీయుచున్నారు. అజ్ఞానముచేత బంధము సంభవించినది; అది యజ్ఞానముచేతనే నశించును. నేను బ్రహ్మమునుగానాడు బుద్ధిచే సంసారముకలిగి, నేను బ్రహ్మమై యున్నాఁడననుభావముచే నయ్యది యపగతమగుచున్నది. ఈరెండు భావములు రూపభేదముతో నొప్పుచున్నను, వాస్తవముగా నజ్ఞానవిలసితములే; “అహం-బ్రహ్మాస్మి” అను భావము ద్వైతపరమార్థక జేయుచుండుటచే నవిద్యోపగతమయినదనియే నుడువవచ్చును. కాబట్టియే శంకరాచార్యులు “నాయు నా నీయతే మేను, పునస్తేనైవ రీయతే” నాయువుచేతనే మేనును నడపబడుచున్నది; తిరిగి, నాయువుచేతనే యది లను మొందింపఁబడుచున్నది—అని మనసు చేతనే, నాయచేతనే, బంధమోక్షముల యుత్పత్తిని వర్ణించియున్నాడు.)

86. శ్లో॥ బుద్ధియత్పృథిహనః కః పరపృథ్విోపశీవినాం ।

అన్యదీయైరలం కారైర్నాహంకారో విధూషణే ।

ఈ ఇతరుల యాధరణములకు గైకొని తమజేహమలంకరించుకొని “ఓహో, నాయలంకారములు పొంపు పెంపున నితరుల యలంకరణములకల్గి ధిక్కరించుచున్నవి” అని యహంకార మొందువాఁడెట్లు హాస్యాస్పదుఁడగునో, పృజ్ఞానంపన్నులగు నితరుల గ్రంథిధారులనండి కొన్ని వాక్యములను భావములను దస్కరించి నేనే బుద్ధి ముక్తుఁడనని ప్రగల్భములువలె బ్రతుకువాఁడును నుపహాస్యఁడగును.)

67. శ్లో॥ ఉత్తమాఽప్యధమస్య హ్యధ్యాప్తానమగ్రాః కృచిత్
కాస్తుభాదీని రత్నాని యయాచే హరిరంబుధిం ।

తా. ఉత్తముఁడుకూడ నధముని నొకచో యాచించుటయందు వినమ్రమయిన హస్తముగలవాఁడు కావలయు. కాస్తుభమణి, లక్ష్మీమొదలుగాఁగల ప్రధానపదార్థములను భగవంతుఁడయిన విష్ణుండు సముద్రఁ జిల్కించెఁగదా. (ఎఱతగొప్పవానికయిన నొక్కడ భిక్షుకై చేయిఁజూపవలసియుండును. అతఁడధమనయినను యాచింపవలసి వచ్చును. ధర్మరాజుదులు విరాటరాజునొద్ద సేవావిసమ్రులుకారే హరిఁబ్రహ్మను వీరభాముని దాసుఁడుగాఁ జేరలేదె? ఇఁక మ్రక్కడి మానవులకేల యీ దురభిమానంబు?)

68. శ్లో॥ పృథ్వీ సదృశే కేచిద్దైవాత్పుటః ఫలభాగినః ।

క్షీరోదమథనాద్దేవైరమృతం ప్రాసే నాసురైః ।

తా. పృథ్వీయు సమానమయినను, గొండలునుత్రమే యదృష్టవశమున ఫలభాగులగుచున్నారట. క్షీరసముద్రముయొక్క మథనమువలన దేవతలచే నమృతము పొందఁబడియె, నసురులచే నొందఁబడియుండలేదు. (వైఫల్యమునకు దైవప్రాతికూల్యము హేతువు. దైవము పురుషకారమువలనఁ గలుగును. పురుషకారము హెచ్చుగా నొనరింపఁబడినచో, వశకులదైవమే కలిగి జనుమొసంగెడిని. పూర్వమట్టిపృథ్వీయు గావించుటదని పక్షమున, వర్తమానజన్మమున నది పుష్కలముగా నొనరింపఁబడినయెడల, మత్తర జన్మమునందయినను దైవమునుకులమైనదై సంభవించి పురుషునకు లాభముఁగావించఁగలదు. కావునఁ జురుషుఁడు శ్రీయమునకై యొలప్పుడును యత్నముఁ జేయుచునేయుండవగు. రాక్షసులు భంగపడిరని నిడుత్సాహ మొందవలదని భావము.)

69. శ్లో॥ గురైః శూభా భవత్సంపాం నైకస్మాజ్జాయతే కులార్థ ।

చూడా రత్నం శశి శంఖః పత్రైశ్చైవైశ్చివా హరేః ।

తా. సుగుణులచేతఁ బురుషులకుఁ బూజకలుగవలెను; ఒక్క కులమువలననే శూభ కలుగనొపడు. చంద్రుఁడు శివునికే దలమానికమయ్యెను. ఉచ్చైశ్చక్రమును

గుట్టునున్న నో, యిందునికి వాహనమాయెను. (ఈరెంటికి నునిపట్టునముద్ర) మొక్కటియ. అయినను నొకటి మహాదేవుని శిరముపైఁ గూర్చుండఁగల్గినది; రెండవది కపి భంగిఁ జంపఁబడఁగు హరినిఁ దనపైఁ గెక్కించుకొని మోయునవాయెను. కాబట్టి యోకోదరులయినను గుణభేదముచే గౌరవభేదఁ మొందగలరు. కులము శేవలము నుపేక్షఁ జేయుమని యాశయముకాదు; గొప్పకులమైన జనన మొందుట సఁమానమునక ర్హమగును; కాని, దానికంటెను సుగుణపుంజము ముఖ్యమనిభావము.)

70. శ్లో॥ కుల్యం పశోపతాపిత్యం కుగ్రధయోః సాధునీచయోః ।

న చాహే జ్వలతోశ్చదశ్యన్తస్థనయోః క్వచిత్ ।

తా. శోపితులగు సాధువులకును నీచులకుఁ గూడ కఠోరులకు దపింపఁజేయుట సమానము. జ్వలించుచున్న చన్దనదారువునకును నితరకాష్ఠములకును దపింపఁజేయుట యందెచ్చటను భేదములేదు. (చన్దనమునకు నిప్పు తగులకుండవలెను; తగితెనేని, నయ్యది సహిషణునఁగల వస్తువులను గాల్చివేయును; చన్దనముగదా, చల్లగానుండునని భ్రమపడఁజూడు. అటులనే, సాధువును బీషించి యాతని కాగ్రహముఁ బుట్టింపరాదు, అట్లు శ్చట్టించినయెడల, నతఁడు విజృంభించి యపకర్తను భవీభూతునఁగాఁ జేయఁగలఁడు. మఱియు, సాధువుశోప మితరునిశోపముకన్న పెక్కుడుహని నొదవించును; ఏలయన, నతఁడు కాపాయధాది సంపన్నుండు, ఇతరుడన్న నో, ప్రాకృతాయుధములుమాత్ర)మే కల్గినవాఁడు. సాధుశోపమునకుఁ బరశురామాదుల మదాహరణముగా స్వీకరింపనగు.)

71. శ్లో॥ భోగః పశోపతాపేన పుంసాం దుఃఖాయ న స్థిరః ।

పానమప్యస్యజః పీపగ్నిం న్యపీడాయై జలౌకసాం ।

తా. ఇతరులకు సంతాపము నుత్పాదించుటచేత సంభవించిన భోగము పురుషులకు దుఃఖహేతునగును. అట్టిభోగమయినను స్థిరముగానుండునదికాదు. రాక్షసాదులు నిరపరాధుల రక్తమును భానముజేయుచుఁ బాణివహుడువాడు; కాని, యట్లొనరించుట పాపమునకు మూలమై వారి వినాశమునకే కారణమగుచున్నది.

72. శ్లో॥ నోపభోగాయ కీనానా అథాన్ధంచన్వితే చిరం ।

అఖనః కినులంకారానాహృత్యాత్మనో కుర్వతే ।

తా. బుట్టులు తామనుభవించుటకుఁగాదు చిరకాలము ద్రోహులును మంచా
వించియుంచుట. ఎటుకలు గృహమునందలి యాభరణములను దొంగరించి ప్రాశస్త్యము
తమ దేహములందలి ధరించుచున్నవాయెడివి !

73. శ్లో! వివర్ణవచనైర్మృత్యుర్ముఖోఽప్యంతః పృథాకతే ।

తపతైలావరణోఽగ్నిర్వాజ్వలీతి పయోకలైః ।

తా. లోపలదాగియున్నదయినను మృత్యువు వివర్ణవచనములచే బయటకులేచి
పృథాకించును. వేడిగానొనరింపఁబడిన తైలమునందంతర్నితమైయున్న యగ్ని జల
విందువుల సంపర్కముచే బహిర్గతమగుచు భస్మమందును.

74. శ్లో! నికటస్థం గరియాంసమపి లోకో న మన్యతే ।

పవిత్రమపి తత్ప్రత్యా న నమస్యన్తి కాశ్చాపీం ।

తా. సమీపముననున్న ఘనమయినను లోకముమన్నింపదు. పవిత్రమయినదయినను
గంగనచ్చటఁగలవారు ననుస్కరింపరు. (దీపస్తంభముచేత స్తంభచ్ఛాయవలన
జెలుతురుండదు; కొంతదూరముననుండును. జ్వాలయమున కత్యంత సాన్నిధ్యమున
నివసించువారి కాదేవతయొక్క మహిమ యొక్కదై స్ఫురింపదు; దూరస్థులకు
స్ఫురించును; వారు లాభము నధికముగా నొందుచున్నారు.)

75. శ్లో! స్వజనైః స్వాత్మవజ్జన్తుర్జ్ఞాయతే గుణవాన్సరైః ।

గోదైర్గోపపద్రాపి హరిరేవైర్గత్సతిః ।

తా. తనవలె తనజనములచేతఁ దమవలెఁ దెలియఁబడుచున్నాఁడు; పరులచే
నొక గుణవస్త్రముగా భావింపఁబడుచున్నాఁడు. శ్రీకృష్ణుఁడు గొల్లలచేనొక గొల్ల
వాఁడుగా నొందఁబడెను; దేవతలచే జగన్నాథుఁడుగా నాశ్రయింపఁబడియె.

76. శ్లో! ఉత్తమస్తోమహాయాతి తదంగం పోష్యతే యది ।

వృక్షః పృషీదతి ప్రాయః పాదాభ్యక్షేన న స్వయం ।

తా. ఉత్తమఁడు తనకంగభూతుఁడయిన తనవాఁడు పోషింపఁ బడునేని,
వానును సంతోషమొందును. వృక్షము తనయగు దానివేళ్ళను దడుపుటచే సంత

అటులనే స్వయంభూతగాగము. (పుష్కలమునకు బ్రీతిగలిగించుటకై పుష్కలమునకుండును
అటులనే యాత్మరుచి ప్రసాదము బడయుటకాతని క్రిందనుండు నధికారులను సేవిం
పనగు. అంగములకొనరింపబడిన సేవ యంగిని మోచును గూర్చును; పాదోపచారము
న జేసి ప్రసన్నుడగుటలేదా? పాదములద్వారమున క్రిందనీరు చెట్టునకెక్కుని
పుష్టితేయును; కరగ్రహణాదులందు నియుక్తులయినవార లుపేక్షింపబడితని తీసికె
నేయును చేహారదు; తన్ను మాత్రమే జనులు కొండలు గొలిచినను, దానంత మేలు
కలుగదు; ఏలయునఁ దనస్థైర్యము కేవలము దనతోలేదు, తనవారితోనన్నది; కావున
వారు పోషింపబడునెడలఁ దానుస్వయముగాఁ బోషింపఁబడకున్నను, దాను వర్ధిల్
గలడు. యువృష్ణములకుఁ బూర్ణ సేవను కావచ్చును; ఉన్నతపుష్కలముల కది
యక్కఱలేదు; అవిధమున, యువ్రులను స్వయముగా వారాధింపవలసియున్నను,
మహాపురుషుల నట్లు చేయనవసరములేదు.)

77. స్తోత్ర సర్వత్ర గుణవాసేవ చాస్తి ప్రథితో నరః ।

మతియూర్ధ్వి గతే బాహూ పాదస్థితేవ శోభతే ॥

ఈ. గుణవస్తుడయిన నరుఁడెల్లెడలఁ బ్రసిద్ధుఁడై ప్రకాశించును. మణి మస్తక
మున, గళమున, బాహువునఁబాదస్థితునఁగూడ శోభింపును. (గుణవస్తుఁడై ట్టిచస్థాన
మున స్థాపింపబడినను దనగుణమహిమచేఁబ్రకాశించుచు నేయుండును. పారిశ్రామిక
ము వీరబాహుని శ్రమకానబాటియందు మాత్రము సహజదైర్య గాఁభిర్యాదిగుణము
లన్వయంగరేదా? మణి యెచ్చటనున్నను వియ్యది మణి యని వైష్యమునఁబోవును.
ఉత్తముఁడు సింహాసనముధిస్థించినను, వ్యాఖ్యానకారుఁడుగానుండినను, బాహుతోప
మున సంగర మొనరించుచున్నను, బాదస్థితునఁ బరిచర్యకేయు సేవకుఁడుగానుండి
నను, గూడఁ దన యనితరసాధారణగుణగణమునఁ బ్రకృతి వహించును. మఱియు,
“గుణవాసేవ” అనునది మణికి నన్వయించును—గుణముగల, అనఁగా, దారముగల,
మణియే శోభించును; దారములేకున్న, బడిపోవును; అటులనే, గుణము యొకని
స్థితకాధారము, గుణములేయెడల, నరఁడుపతియఁడగును.)

78. స్తోత్రముం గుచిరం నైవ విపదోఽభిభవత్యలం ।

బాహుగ్రసనసంభూతా క్షణం విచ్చాయతా విభోః ।

తా. అపద బర్తమపురుషు కమ్మవ కాలమడచినవెనుక. రాహువు మీం గుటవలన చంద్రునిని సఁభవించిన కాంతిహీనత క్షణకాలము తాత్కాలికమునది. (రాహువిమోక్షనంతరము చంద్రుఁడు శబీష్యమానుడై చూపట్టుచున్నాఁడు. అపదల సమయమున మహాపురుషులకుఁ గొంత తేజము తగ్గినను కిఘ్రముగా మారాయావదల నిస్తరించి యప్పటియట్లు కోరింపఁగలవారు. అయిపిండము ధూమిపైఁబడిలేవలే కున్నను గండుకము శవఁగల్గినమాడ్కి నధములు విపత్తుల వలని పాటునొంది మరల లేచుటకు సమర్థులు కాకపోయినను మత్తములు సమర్థులరయియున్నారని భర్తృహరి వచించియున్నాఁడు. మఱియు, రాహుగ్రహణమువలనఁ జంద్రవీరింబమునకు వాస్తవముగా చేపదములేదు; తమింబుచేఁ దిరోధానము తాత్కాలికంబు. అతిగా ఘనుఁడగు పురుషుని యాత్మకును ద్రావ్యాదిలోపమున దైర్ఘ్యాదిలోప రూపమయిన భంగము కలుగదనియు వైభవము తాత్కాలికము కాంత తస్యననియు నదియుఁ దాత్కాలికమయిన దగుననియుఁ దాత్పర్యము.)

79. శ్లో॥ పాపియః స్వభావం ముచ్చన్తి సన్తః సంశర్గతోఽనతాం
చర్ణాశ్చజ్ఞాంకు సంతాపాద్ధిమాంశో రమ్యతాంకవః॥

తా. దుష్టుల సంబంధమువలన సత్పురుషులును త్రాయికముగాఁ దమ సత్స్వభావమును వారు విడిచిపెట్టుచున్నారు. హిమకరుఁడయిన తంద్రుని యమృతరణములును జణ్ణభాస్కరుని వేడివలనఁ దీక్షణములగుచున్నవి.

80. శ్లో॥ దుర్భగః స్వాత్రప్తకృత్యా యా విభూత్యాపి స తాదృశః॥
గోమయః కీర్తినివాసోఽపి తథాపి న మనోహరః ॥

తా. ఎవ్వఁడు సహజముగా సౌందర్యము లేనివాడో యతఁడు వైభవము చేరను నట్టివాఁడై యగుచున్నాఁడు. గోమయము లక్ష్మీప్రాసమయినది; అయినను నయ్యది మనోహరమైయుండదు.

81. శ్లో॥ గుణానర్చన్తి జన్మానాం న జాతిం కేవలం క్వచిత్
స్పృటికం భావనం భగ్నం కాశ్యాపి న గృహ్యతే॥

తా. ఆనులు పొంగుల సద్గుణములను బూజించుచున్నారు; ఎచ్చటను గోవల జాలిన సత్కరించుటలేదు. స్ఫటికముతో జేయబడిన పాత్రము భగ్నమయినచో, నయ్యది యాడుకాకముచేతనయినను స్వీకరింపఁబడదు.

82 శ్లో! అగచ్ఛన్నత్సనో భాతి యథైవ న తథా గతః ।

యథేన్ద్రోరుదయః సాయం చకాన్తి న తథోపని ।

తా. రాబోవు నుత్పవమెట్లు భాసించునో, యట్లు గతించిన యుత్పవము భాసింపదు. చంద్రునియొక్క యువయము సాయంకాలమున నేరీతిగా శోభించునో పాత్రకాలమున నవ్యధమున శోభింపదు

83 శ్లో! మనస్వి నో న మన్యస్తే పరతః ప్రాప్య తీవరం ।

బలిభగ్భ్యో న కాకేభ్యః స్పృహయన్తి హి కోకిలాః ॥

తా. పరులవలన జీవనాధారము సంపాదించి జీవించువారు మానముగల వారు గా నెన్నఁబడదు. కాకుల పితృపిండములను దినునట్టివి కావునఁ జక్కని చిగురుటాకులను దిని సుకుమార స్వరముతో నొప్పు కోవెలు కాకములను జూచి హర్షింపవు.

84 శ్లో. సంతోషత్యతయే పుంసామకస్మికధనాగమః ।

సరసాం సేతుభేదాయ వర్షాః స చ న శ్చిరః ॥

తా. పురుషుల కాకస్మికముగా నయిన ధనప్రాప్తి సంతోష వివాళమునకై యగును. వర్షమువలనఁ గల్గిన ప్రవాహము సరస్సుల గట్టులను బ్రద్రవ్యముచేయుటకై పనిచేయుచున్నది. అట్టిప్రవాహమయినను జిరకాలము నిలుచునది కాదు; నడుచు వచ్చిన నీరియుఁ దఱచుగా స్వల్పకాలమునకే వెడలిపోవును. (అనుకొనకుండఁ గొంత ధనము సంపాదించునచో, నొకఁడు దానితో సంతృప్తి జెందియుండఁడు; ఇంక ను ధనము రావలయు ననియే కోరుచుండును. కృమముగాఁ వ్యాపారముఁ జేయుచు ద్రవిషమునకై ప్రయత్నించి దానిని సంపాదించిన వానినిఁ గాంతయుండును; కాని యది యప్రయత్న సిద్ధధనముగల వానికున్న! కాంతకంటె హెచ్చుగానుండదు: అప్రయత్నముగా నేడు లక్షరూప్యములు లభింప, మఱునాడు కోటిరూప్యములేల లభింపకుండునని యింతఁడు తలపోయును; వ్యాపారవస్తుఁడన్ననో యనుభవముచేతఁ

గార్హకారణసంబంధము నెఱింగి పరిమితమయిన ప్రయత్నమునకుఁ బరిమితమయిన ఫలము మాత్రమే లభ్యమగునని భావింపఁగలడు గాన మితమిఱచిన యాశను మహిం పఁడు; కృషీవిలుఁడిందులకుఁ దార్కాణము.)

85 శ్లో. జాయతే దుర్గతోఽప్యాధ్యః కాలేవాఙ్మోఽపి దుర్గతః |

ధవేచ్ఛాశానముద్యానముద్యానం చ శ్రుశానభూః |

తా. భాగ్యహీనుఁడును గాలప్రభావమున భాగ్యవస్తుఁడగుచున్నాఁడు; భాగ్య వస్తుఁడును భాగ్యహీనుఁడగుచున్నాఁడు. శ్రుశానముద్యానము కాఁగలదు; ఉద్యాన మును శ్రుశానభూమి కాఁగలదు.

86 శ్లో. ఉచ్చైరవనరే వసు శుభం స్యాత్సుఖకాగకం |

ఉత్సవే రజ్జాయత్యశు వాద్యం న మృతసంస్కృతాః |

తా. మంగళమయిన పదార్థమయినను దగిన సమయమున సుఖమును గలుగఁ జేయునదయ్యెడిది. వివాహాద్యుత్సవసమయమునఁ బరిహారివాద్యమహ్లాదకరమగుచున్న ది; మృతసంస్కారమందట్టి వాద్యమే విషాదకరమగుచున్నది.

87 శ్లో. సంకువృత్తుత్తిమః స్తుత్యా ధనేన మనఃతాద్రమః |

ప్రసీద్ధి జపైర్దేవా బలిభిర్హృతవిగ్రహః ||

తా. ఉత్తముఁడు స్తుతిచేతనే సంతోషించుచున్నాఁడు; అధముఁడు విశేష మయిన ధనముచేత సంతసిల్లును. దేవతలు జపములచే ప్రసన్నులఁ గాంచుచున్నారు; భూతవిగ్రహములు బలులచే ననుగ్రహించును.

88 శ్లో. న కదాచిత్సతాం చేతః ప్రసరత్యఘకర్మసు |

తోయేషు ద్మృతమప్యస్తః సర్పిర్నియతేతాం ప్రజేత్ |

తా. సజ్జనుల బుద్ధి యెన్నఁడును తాపకర్మలందు వ్యాపింపదు. నీళ్లయందుఁ బోయఁబడినను ఘృతము నీటిలోనికిఁ జాఱగ నైనఁ దేలియుండును; నీటితో నైకము నొందదు.

దృష్టాంతశతకము.

శ్లో. స్వజాతీయ విఘాతాయ మాహర్త్యం దృశ్యతే నృణాం |
శ్రేణో విహంగమాశేప హినన్తి న భజంగమాన్ |

తా. పరులయొక్క మాహర్త్యము తమజాతీయారిని నశింపజేయుటకాఁక విఘాతానింపఁబడినచో మాఁజుట చున్నది. ఆకాశమున సంచరించు పౌఞ్జులజాతికి శుఁబంధించిన శ్రేణమాకాశమున సంచరించునట్టి పక్షులను మాత్రమే హింసించుచున్నది, భజంగములయిన సర్పములను కాదు.

శ్లో. గురుం ప్రయోజనోద్దేశాదర్పయన్తి న భక్తిరః |
దుగ్ధదాత్రీతి గార్గ్యేహే పోష్యతే న కు ధర్మతః ||

తా. గురువును బ్రయోజనోద్దేశమున శిష్యులు పూజించుచున్నారు, భక్తివలనఁగాదు, పాలిచ్చునను కారణమున గోవు గృహమునందుఁ జూపింపఁబడుచున్నది, ధర్మబుద్ధివలనఁ గాదు.

శ్లో. మహతాం తాదృశంలేజో యత్ర కామ్యన్త్యనోజసః |
అస్తం యాతి ప్రకాశేన తారకా హి వివస్వతః ||

తా. ఎచ్చట నోజములేని వారందఱు నడఁగియుండి యదృశ్యులయ్యెదఱో, యట్టిది గొప్పవారితోజము! భాస్కరుని ప్రకాశముచేతఁ దారకయస్తమించునుగదా.

శ్లో. చాతా చాసస్కాన్తరా స్కాశ్మిభివ్యాం
గేహేగేహే యాచకానాం సమాహః |
చిన్తారత్నస్యాస్తి సర్వే వివాదో
తూర్ణే తూర్ణే రణవః సన్త్యసంఖ్యాః ||

తా. చానముయొక్క చాత పుడిమియందు మృగ్యుండు; కాని, ప్రతిగృహంబున యాచకుల సమాహారంబు చూపట్టుచున్నది. చిన్తామణియొక్క యునికి విషయంబును వివాదంబు మెండు; కాని, యేమార్గమునఁ జూచినను సైకతిరేఖువులే కానఁబడుచున్నది.

శ్లో. నరాః సంస్కారార్థా జగతి కిలకేచిత్సుక్ష్మతః
సమానాయాం జాత్యామపి వయసి సత్యామపి ధియి |

అయం దృష్టాంతోఽత్యంత కఠగోఽత్యభ్యంతరః.

అనుః శ్లోకాన్వయం ప్రభవతి శాకాకః కృచిదపి.

తా. సమానజాతి సమానవయసు సమానబుద్ధియు నొప్పుచుండినను జగ
మనఁ గొండఱుమాత్రము పుణ్యకర్మలు విద్యాసంస్కారమున కర్హులగుచున్నారని
అందఱుఁగారు. ఈవిషయమున దృష్టాంత మియ్యది:—స్ఫుటకరగతమయిన ఈక
మత్స్యవాభ్యాసమువలన స్థాకములను బఠించుటకు సమర్థులగుచున్నది, శాకము మాత్రము
మెచ్చట నట్లుకాదు.

తి. శ్లో. ధనమపి పరదత్తం దుఃఖమాచిత్స్యభాజాం

భవతి హృది తదవాఽఽహ్లాదకారితరేషాం ।

మలయజరసవిస్తర్భాభతే శేత్రీమస్త

ర్జనయతి చ తదేవాఽఽహ్లాదమన్యత్ర గాత్రీ॥

తా॥ ఇతరులచే నొసఁగఁబడిన ధనము కూడ మచితత్వముగఁబారితి దుఃఖమే
గుచున్నది. అట్టి ధనమె యాచిత్వములేని వారి హృదయమునందాహ్లాదముఁ గలిగిం
చునదగుచున్నది. చిన్ననరసభిస్థపు శేత్రీయులఁ బడినచో దానిని కాధించును. అట్టి
విద్యవేదేహమున మఱియొక స్థలమున దగిలినయెడల వాహ్లాదమును బుట్టించుచున్నది.

తి. శ్లో. చారుతాశ్రయవశేన పదార్థే

ర్ధార్థతే తదనువాదిగణత్వాత్ ।

శేబుగో భవతి మంజు రమంజు

స్తూర్యగో హి ముఖపూర్కురిరావ॥

తా. దాని ననువదించు గణముగటవలనఁ బదార్థములచేఁ జారుత్వమాశ్రయ
నకమున ధరింపఁబడుచున్నది. ముఖపూర్కూరకబ్రుము శేబువును జూచినదై మంజు
మగుచున్నది, స్తూర్యమును బ్రవేశించినదగుచు మంజులము కాశయున్నది.

తి. శ్లో. దుర్జనః పరిహర్తవ్యో విద్యయాలంకృతోఽపి సన్ ।

మణినా భూషితః సర్వః కిమసౌ న భయంకరః॥

వృక్షాంతశతకము.

తా. దుర్లభుడు విద్యచేసలంకరింపఁబడినవాడై యున్నను విడువఁదగియున్నాడు. సర్వము మణితేత భూషింపఁబడినది. అయినను, నయ్యది భయంకరము కాదా !

97 శ్లో. అపదామాపతంతీనాం హిహోఽస్మాయాతి హేతుతాం |

మాతృజంఘైవ పతస్సస్య స్తమ్భా భవతి బన్ధనే ||

తా. వచ్చి మీఁదఁబడుచున్న యాపదలకు హేతుఁడయినవాడు కూడఁ గారణత్వము నొందుచున్నాడు. (స్తే హేతుఁడే యాపదలకు సహకారియగుచున్నాడు.) తల్లిజంఘయే దూడకు బన్ధనమందొక స్తంభమగుచున్నది.

98 శ్లో. సచ్చిద్రోహకటే వాసో న కర్తవ్యః కదాచన |

ఘటి పిబతి సానీయం తాడ్యతే ఝల్లరీ యథా ||

తా. ఛిద్రోహము (దోషము) గలవానియొద్ద శిష్యుఁడును వాసము చేయఁజనదు. ఘటియంత్రోహము హేతుగా నీటిని ద్రావిచున్నది. పాపము, ఝల్లరియను వాద్యవిశేషము కొట్టఁబడుచున్నది. (రంధ్రోహగల ఘటము జలమునందుంపఁబడుచున్నది. ఆ ఘటము జలములోనిండి మునిగినతోడనే కాలపరీమాణమును దెల్పుటకై ఝల్లరివాయింపఁబడుచున్నది. నీరునుద్రాగినది ఘటము, దెబ్బలుతిన్నది వాద్యము! ఛిద్రోహము (రంధ్రోహము) గల ఘటమునకు సమీపమున నుండుటచే ఛిద్రోహము (రంధ్రోహము) లేని ఝల్లరి విని కీడుకలుగుచున్నది. కావున దుష్టుని చెంతనుండరాదు)

99 శ్లో. న స్థాతవ్యం న గస్తవ్యం తుణమవ్యభ్రమైః సహ |

పయోఽపి శౌణ్డికీహస్తే మదిరాం మన్యతే జనః ||

తా. అధములతోఁగూడ తుణమయినను నిలువఁజనదు, నడువరాదు. కల్లునయ్యున్నయొక్క హస్తమునందలి పాలనుగూడ నొకఁడు కల్లుయని తలంచుచున్నాడు.

100 శ్లో. ఉద్యోగః ఖలు కర్తవ్యః ఫలం మార్జారవన్ధకేత్ |

శత్రుశోభంతి గార్వాప్తి పయః పిబతి సత్యకః ||

దృష్టాంతకథలు

తా. పుడమిపైనున్న పే కదా చేయువలసినది, ఫలము చేయనక్కఱలేదు; ఉద్యోగమునరించిన వానికి ఫలము పిల్లివలె వచ్చును. జన్మము మొదట గోవులేదు. అయినను నిత్యమును కాలము దాగినును. (పిల్లికి కాలు లభించినటుల నొకనిని ఫలముపొందమను. అది గోవును గొనియుండలేదు, పేపియుండలేదు, తద్విషయమున నెట్టి పరిశ్రమయుఁ జేసియుండలేదు. అయినను గోశీరములను మార్చారనుభవించుచునే యున్నది. పిల్లి చేసినపని భాగ్యవంతునిగృహము నాశ్రయించుట. అవిధమునఁ బురుషకార మొనరించిన వానికి ఫలమనాయాసముగాఁ జేపూరఁగలదు. మార్చార పే=మార్చారమునకు వలెనే, మార్చారమునకెట్ల యటుల నే. లేదా, పిల్లికాళ్లకట్టము విసఁబడకుండ మెల్లగా వచ్చినట్లు ఫలము పెప్పుడు వచ్చునో తెలియఁబడకయు వచ్చును. కొండటికొక్క గోవును నుండదు; అయినను శీరము మారేమెట్లో నిత్యము దొరకుచునేయుండును.)

101 శ్లో. ఇయం కుసుమదేవేన కవిశైలేన నిర్మితా ।

దృష్టాంతకలికానామ జృమ్భతాం కవిమానసే॥

తా. కుసుమదేవుడను నొక కవిచే నిర్మింపఁబడినదియు దృష్టాంతకలికయకు ప్రియిద్ధిగలదియునయిన యిది (ఈశతకము) కవుల మానసమందు వికసించుటగాక ! (కుసుమ, కలిక, యను పదములవలన మానసమునందనఁగా మానసమునందనఁగా మానససహావరమందనియు నర్థము.)

98 శ్లో॥ కాశీసము=మైలకుత్తము.

78 శ్లో॥ “మృత్యుః” అను దానికి బదులుగా “మన్యః” అనిపాఠమైయుండవచ్చును. మన్యః=కోపము.

శ్లో॥ 81. కాశీ=గవ్య. భగ్నుమైన స్ఫాటికపాత్ర గవ్యతోనయినను (గవ్య యిచ్చియైనను) గొనఁబడదు.

శ్లో॥ 82 శోనెలలు కాకములనుండి యొద్దియు స్వీకరింపఁగోరవు.

శ్లో॥ 89. శబరమృతులయిన మహాత్ముల మాహాత్మ్యము స్వకాలి నిర్మాతలను నండక దా చూపట్టుచున్నది!

శ్లో॥ 98. దృష్టాంతముకథలగతము.

ఇట్లు శ్రీకుసుమదేవ నిర్మిత దృష్టాంతకథలు గో. హరిశ్చంద్రాచార్యచే రచియింపఁబడిన యాంధ్రీటికతో సమాప్తమయినది.

సంస్కృత గ్రంథములు.

ఇవి యాంధ్ర తాత్పర్యసహితములు.

(1) చారుచర్య 0—8—0

(కాశ్మీరమహాకవి జే. మేష్ట్ర) విరచితము)

(2) ఉపదేశశతకము 0—2—0

(శ్రీ గుమానికవి విరచితము)

(3) దృష్టాంత శతకము 0—3—0

(శ్రీ కుసుమదేవ కృతము)

ఆంధ్ర గ్రంథములు.

(1) జ్ఞానాంతరము 0—8—0

(పునర్దష్టమును బోధించును)

(2) విగ్రహాభరణము 0—8—0

(విగ్రహారాధనమును సమర్థించును)

(3) వర్ణావశ్యకత 0—8—0

(జాతిభేదమును సాగించును)

వలయువాటిట్లు వ్రాయనగు:—

గోవిందరాజ హరిశ్చంద్రరావు,

కాకినాడ, (గోదావరిజిల్లా)

నీ. పావ్రితవలనాను పాపకంఠగులగు పావరోలుమటించుం బలుకుచుంటి
 కంఠానా నాను పాపగుంబువా? పగనావుమటించు బలుకుచుంటి
 బుడబుపానాను నెకనుబున్న కుంభానీ నీనంబు ముగంబు బుప్పమంటి
 విదప్రవే నాను వికలభావగువా? కన్నులు నుసేను కమ్మనంటి

గీ. వేదానో మైల ముగ్ధ వేదానో వేదానో వేదానో వేదానో వేదానో వేదానో
 దా.

61

నీ. మంనివాళి బాది ముట్టాడగావాలి కోకొకలబాది కోకొకలబాది
 నత్తికొకల బాది నే పాపకంఠావాలి ముట్టాడగావాలి కోకొకలబాది
 నత్తికొకల బాది నే పాపకంఠావాలి ముట్టాడగావాలి కోకొకలబాది
 నత్తికొకల బాది నే పాపకంఠావాలి ముట్టాడగావాలి కోకొకలబాది

గీ. నత్తికొకల బాది ముట్టాడగావాలి కోకొకలబాది కోకొకలబాది
 దా.

62

నీ. తిత్తివలనాను పాపకంఠగులగు పావరోలుమటించుం బలుకుచుంటి
 కంఠానా నాను పాపగుంబువా? పగనావుమటించు బలుకుచుంటి
 బుడబుపానాను నెకనుబున్న కుంభానీ నీనంబు ముగంబు బుప్పమంటి
 విదప్రవే నాను వికలభావగువా? కన్నులు నుసేను కమ్మనంటి

నీ. పావ్రితవలనాను పాపకంఠగులగు పావరోలుమటించుం బలుకుచుంటి
 కంఠానా నాను పాపగుంబువా? పగనావుమటించు బలుకుచుంటి
 బుడబుపానాను నెకనుబున్న కుంభానీ నీనంబు ముగంబు బుప్పమంటి
 విదప్రవే నాను వికలభావగువా? కన్నులు నుసేను కమ్మనంటి

63

నీ. పావ్రితవలనాను పాపకంఠగులగు పావరోలుమటించుం బలుకుచుంటి
 కంఠానా నాను పాపగుంబువా? పగనావుమటించు బలుకుచుంటి
 బుడబుపానాను నెకనుబున్న కుంభానీ నీనంబు ముగంబు బుప్పమంటి
 విదప్రవే నాను వికలభావగువా? కన్నులు నుసేను కమ్మనంటి

గీ. పావ్రితవలనాను పాపకంఠగులగు పావరోలుమటించుం బలుకుచుంటి
 కంఠానా నాను పాపగుంబువా? పగనావుమటించు బలుకుచుంటి
 బుడబుపానాను నెకనుబున్న కుంభానీ నీనంబు ముగంబు బుప్పమంటి
 విదప్రవే నాను వికలభావగువా? కన్నులు నుసేను కమ్మనంటి

64

నీ వ్యాపారములు కోటియైవతేయగవచ్చు వీరహోత్రునిగి నేయవచ్చు
యమునందనయైన నన్నుగావడవచ్చు నత్రావములకెన్నో యవయవచ్చు
కష్టించి సుపదకలుగ చేయగవచ్చు నమననాహంబు నలుపవచ్చు
మన్నీటిలో ముగ్ధముత్యముద్రవచ్చు కాదాగ నీమలగాంభవచ్చు.

2. కరసనంసార కూపంసార రాగు | మను నయచి కనకేపుకంకడ
దా.

నీ. కనంకరు గనిన్ను బాగహరాయునుదును కోటినివాగి కోటినివా
నిరులుగు బిగనిన్ను కేవలివాయునుదును కోటినివాగి వాగి కోటినివా
కంకయిదునలేక కంకరాయునుదును కోటినివాగి వాగి కోటినివా
విశ్వమందున నన్ను విశ్వేశయనుదును కోటినివాగి వాగి కోటినివా.

3. చెప్పకకర్ణంబయో సాంశివ్యగుండ | కున్న కర్ణం మును కేమిప్పు బి-
దా.

నీ. నాపాపములుబాని నన్ను కర్ణంబవే నీ కంకరంబు కిక్కిరును
నాకష్టములుబాప నన్ను కర్ణంబవే నీ కంకరంబు కిక్కిరును
నానష్టకడతేచ్చి నన్ను కర్ణంబవే నీ కంకరంబు కిక్కిరును
నాకీనతనుబాని నన్ను కర్ణంబవే నీ కంకరంబు కిక్కిరును

4. నాగులెనాలకంచియు నన్ను నాలు దిక్కునీడు ముక్తి కరదాని
దా.

నీ. కిక్కిరిసేనాను కంకరంబు దానంబు కేవలివాయుం దిచ్చుచేరు
నీపూసలేనాను కుంకరంబు దానంబు కేవలివాయుం దిచ్చుచేరు
నీమర్మ కే నాను కుంకరంబు దానంబు కేవలివాయుం దిచ్చుచేరు
నీపాపమునాను కేవలివాయుం దానంబు కేవలివాయుం దిచ్చుచేరు

5. కంకరంబునీ నానికే | కంకరంబునీ నానికే కంకరంబునీ
దా.

13581